

Uloga stručnjaka psihologa i psihijatra u parničnim postupcima proglašenja ništavosti ženidbe

Klara Čavar*, Marija Džinić**

Sažetak

U postupcima proglašenja ništavosti ženidbe, sudski stručnjaci psihijatri ili psiholozi pomažu sucu donijeti presudu o (ne)valjanosti ženidbe. Zadatak im je procijeniti jesu li u trenutku sklapanja sakramenta ženidbe jedan ili oba supružnika bili nesposobni dati valjan pristanak zbog psihičkih poremećaja koji su onemogućili punu svijest, slobodu ili sposobnost preuzimanja bračnih obveza te provesti psihodijagnostičke testove kako bi utvrdili je li prethodno postojeća patologija narušavala valjanost privole. Uvažavajući važnost mišljenja sudskih vještaka, konačnu presudu o ništavosti ženidbe donosi crkveni sudac. Rad analizira ulogu vještaka u delikatnim slučajevima proglašenja ništavosti ženidbe na temelju kan. 1095, br. 1–3 u kojima je odredbama određena nužnost njihova sudjelovanja radi dokazivanja postojanja razloga nesposobnosti osobe za sklapanje ženidbe.

Ključne riječi: ništavost ženidbe; psiholog; psihijatar; crkveni sud; vještačenje; kan. 1095, br. 1–3

Uvod

Sakrament ženidbe sklapa se privolom kojom se uspostavlja trajni ženidbeni savez muške i ženske osobe po naravi usmjeren dobru bračnoga druga i radanju djece. Valjano sklopljenu ženidbu ništavom može proglasiti samo mjerodavan crkveni sud sukladno pravnoj proceduri. U pojedinim slučajevima zahtjeva se mišljenje stručnjaka psihologa ili psihijatra koji procjenjuju jesu li u trenutku sklapanja ženidbe zaručnik ili zaručnica, ponekada oboje, bili u stanju dati valja-

* Izv. prof. dr. sc. Klara Čavar, Teološko–katehetski odjel Sveučilišta u Zadru. Ul. Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska. ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-2214-0229>.
E–adresa: kcavar@unizd.hr

** Doc. dr. sc. Marija Džinić, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Jordanaovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-53855860>
E–mail: m.dzanic@ffrz.unizg.hr

nu privolu. Mišljenje stručnjaka od iznimne je važnosti, a vrednuje se uvažavajući cjelokupni spis parnice. Mišljenje se može smatrati nepotrebnim i izostaviti samo ako postoji jasna medicinska dokumentacija ili kvalificirani svjedok koji može ponuditi dovoljan dokaz nesposobnosti stranke, ako iz objektivnih i provjerenih okolnosti i činjenica, bez sumnje, proizlazi nesposobnost stranke ili ako se očito vidi da bi sudjelovanje stručnjaka bilo nekorisno. Konačnu presudu o nevaljanosti ženidbe donosi sudac. Ova analiza jasnim rječnikom i sustavno prikazuje postupak procjene stručnjaka psihologa ili psihijatra, metode koje moraju primijeniti te konačno važnost procjene njihova stručna mišljenja od strane suca.

1. Temeljni pojmovi o ženidbi

U kanonskom pravu ženidba je definirana zajednicom svega života koja se uspostavlja između muškarca i žene ženidbenim savezom, odnosno privolom ili ženidbenim ugovorom (CIC kan. 1057 §1). Ženidbeni ugovor, između dvije krštene osobe, ujedno je i sakrament. Sakramentalnost ženidbe osnovni je temelj nadležnosti Crkve nad ženidbom krštenih. Zakonik kanonskoga prava određuje kako slijedi: »Ženidbeni savez, kojim muška osoba i ženska osoba međusobno uspostavljaju zajednicu svega života po svojoj naravi usmjerenu k dobru ženidbenih drugova te k rađanju i odgajanju potomstva, Krist Gospodin uzdigao je među krštenima na dostojanstvo sakramenta« (CIC kan. 1055 §1).

Bračna zajednica bitno se razlikuje od drugih oblika zajednica dviju osoba, počiva na različitosti spolova te njihovoj fizičkoj i psihičkoj komplementarnosti (Blažević, 2004, 27). Sklapanje ženidbe ugovornoga je karaktera, ostvarenju kojega prethodi nužna pravna, fizička i psihička sposobnost stranaka. Kanonsko pravo prihvatilo je načelo rimskoga prava prema kojemu *consensus facit matrimonium*, odnosno načelo prema kojemu ženidbu čini privola (CIC kan. 1057 §1–2). Privola mora biti javno i zakonito očitovana i izrečena od pravno sposobnih osoba. Pretpostavka je da je ona uvijek osobna, čime taj isti čin stranaka ne može nadomjestiti nikakva druga vlast. Kao čin volje mora biti slobodna, isključujući elemente prisile, straha, neznanja ili prijevare. Prema tomu, na valjanost ženidbe mogu utjecati različiti unutarnji i vanjski čimbenici, o kojima postoji bogata hrvatska znanstvena literatura.

Jednom valjana sklopljena ženidba postaje nerazrješivom. Ne može biti “poništena”. Ženidba može biti proglašena ništavom ako nije ni bila valjana. Razlozi nevaljanosti ženidbe su postojanje ženidbenih zapreka: nedostatak u privoli ili nedostatak u kanonskom obliku. Za razliku od civilnoga razvoda, proglašenje ništavosti ženidbe ne razrješuje ženidbu, nego utvrđuje činjenicu nevaljano sklopljene ženidbe zbog postojanja ozbiljnoga nedostatka u samom trenutku njezina sklapanja. Postupak koji se provodi u svrhu dokazivanja nevaljanosti ženidbe retrospektivna je karaktera. Pokrenutim postupkom treba dokazati nevaljanost kanonske ženidbe od samoga trenutka njezina slavljenja.

2. Povijesni pregled primjene mišljenja stručnjaka u kanonskom postupku

Kanonski pravnici svakodnevno se susreću s potrebama rješavanja pitanja i problema u vezi s medicinskim znanostima, koji su ujedno predmet sudsko–medicinskih vještačenja. Znanja iz sudske medicine pomažu u boljem planiranju istražnih radnji i prikupljanju dokaza. Općenito se može kazati da se medicinska vještačenja bave utvrđivanjem medicinske dijagnoze, uzroka i posljedica na pravni čin, stoga su posebno važan dokaz u postupcima.

Povijesno gledajući, prve su naznake primjene medicinske struke u dekretu pape Inocenta III. iz 1209. godine. Naime, traženo je mišljenje liječnika u slučaju razjašnjenja koji je od zadanih udaraca bio smrtonosan za lopova koji je nezakonito otuđio crkvenu imovinu. Osumnjičenik u tom slučaju bio je svećenik koji je uputio udarac kradljivcu u namjeri sprječavanja svetogrda (Čavar, 2013, 31; usp. Alvarez–Menendez, 1948, 229).

Prve naznake vještačenja u ženidbenim parnicama vezane su uz smetnju impotencije, čije se dokazivanje najprije temeljilo na jednostavnoj zakletvi, a kasnije je u praksu uvršten pregled ženske osobe u svrhu utvrđivanja djevičanstva. Papa Grgur IX. (1227.–1241.) u svojim dekretalima određuje da istrage o djevičanstvu trebaju biti obavljane od strane stručnjaka, poštenih i stručnih, te da svaku tvrdnju i prisega stranaka treba smatrati nedjelotvornima i nekorisnima ako fizičko stanje žene dokazuje suprotno. Osnivanje sveučilišta i medicinskih škola uvelike je pomoglo vrednovanju i uvažavanju stručnoga mišljenja liječnika u sudskim postupcima.

U 14. stoljeću, u preambuli dekretala *Ratio iuris exigit*, papa Ivan XXII. smatra neophodnim primjenu vještačenja i na crkvenim sudovima. Pio V. 1566. godine u dekretu Breve donosi da je kompetentnost ljudi od struke u procjeni medicinskih činjenica isključiva i neophodna pred crkvenim sudovima. Konačno, papa Benedikt XIV. godine 1741. odredio je detaljnu proceduru u parnicama dokazivanja impotencije. Godine 1910. u kontekstu reforme Rimske kurije Pio X. u dokumentu *Regulae servandae in iudiciis apud Sacrae Romanae Rotae Tribunal* vještaka definira kao stručnjaka od kojega sudac traži mišljenje prije izricanja presude (Agostini et al., 2009, 53).

U Zakoniku kanonskoga prava iz 1917. godine propisane su jasne odredbe primjene medicinskoga vještačenja. Pitanja u vezi s medicinsko–pravnim interesom prisutna su u čitavom Zakoniku, a prvenstveno se odnose na pravnu sposobnost, pitanja o valjanosti sklapanja ženidbe, dokazivanju očinstva i kaznena djela četvrte knjige Zakonika, posvećena stručnjacima (CIC 1917 kann. 1792–1805).

Važeći Zakonik kanonskoga prava izričito se bavi stručnjacima u VII. knjizi Postupci (usp. CIC kann. 1574–1581; kan. 1678 §3). Potrebno je napomenuti da se i Uputa Papinskoga vijeća za zakonske tekstove *Dostojanstvo ženidbe* bavi stručnjacima (usp. DC 203–213).

Nakon sažeta povijesna prikaza uočavamo kako je medicinsko stručno mišljenje na kanonskom području bilo povezano prvenstveno s problematikom do-

kazivanja impotencije te uz delikatno pitanje sterilnosti jednoga od ženidbenih drugova, a kasnije je počela primjena i na druge teške slučajeve.

3. *Kanonski postupak proglašenja ništavosti ženidbe*

Parnicu proglašenje ništavosti ženidbe na mjerodavnom crkvenom sudu mogu pokrenuti ženidbeni drugovi, ili jedan od njih, ako opravdano sumnja u valjanost ženidbe, smatra da postoji pravni temelj te raspolaže dokazima. U slučaju kada je ništavost već razglašena, ako se ženidba ne može ukrijepiti ili ako to nije uputno, isto može pokrenuti promicatelj pravde (CIC kan. 1674, br. 1–2). Proglašenjem ništavosti Crkva potvrđuje da ženidba nije nikada bila valjano sklopljena.

Proglašenje ništavosti ženidbe moguće je provoditi redovitim sudskim postupkom, postupkom na temelju isprave i kraćim postupkom na temelju isprave. Rad se ograničava na redoviti sudski postupak proglašenja ništavosti ženidbe koji traje kroz nekoliko faza: uvođenje parnice, istražna i dokazna faza, raspravna, odlučujuća i završna faza. Uvođenje parnice početak je kanonskoga postupka proglašenja ništavosti ženidbe. Tužba je neophodna jer crkveni sud nije mjerodavan rješavati ni jednu parnicu ako zainteresirana stranka ili promicatelj pravde ne podnese zahtjev (CIC kan. 1501; DC 114). Po urudžbiranju tužbe sudski vikar utvrđuje postojanje pravnoga temelja te donosi odluku o prihvaćanju tužbe. Primjerak tužbe potrebno je dostaviti branitelju veze i tuženoj stranci, koja ima vremenski rok očitovanja o tužbi. Nakon isteka navedenoga roka, sudski vikar svojom odlukom određuje formulaciju dvojbe. U istražnoj fazi potrebno je preslušati stranke u parnici, a u dokaznoj fazi preslušavaju se svjedoci, dostavljaju zakonite isprave i, ako je potrebno, provodi se stručno vještačenje. Po završetku te faze strankama se omogućuje pravo uvida u spise parnice te slijedi zaključne dokaznoga postupka. U raspravnoj fazi stranke mogu podnijeti primjedbe, jednako kao i branitelj veze koji sudjeluje u parnici. Suci u fazi odlučivanja, na temelju spisa i dokaza parnice, iznose zasebno mišljenje (*votum*) i utvrđuju je li nevaljanost ženidbe dokazana. Tijekom završne faze sastavlja se presuda i dostavlja strankama u parnici.

3.1. *Sudjelovanje stručnjaka u parnicama zbog razloga spolne nemoći kan. 1084*

Odredbe kanonskoga prava određuju da je sudjelovanje stručnjaka obvezno u parnicama o spolnoj nemoći (CIC kan. 1084) i u parnicama o nedostatku privole zbog duševne bolesti ili nesposobnosti (CIC kan. 1095, br. 1–3). Zbog važnosti i jasnoće navedenoga, potrebno je pojasniti odredbe koje uključuju navedene slučajeve.

Kanon 1084 u prvom paragrafu određuje da prethodna i trajna nemoć za spolni čin, bilo apsolutna bilo relativna, po samoj svojoj naravi čini ženidbu nevaljanom. Ženidba je po svojoj naravi usmjerena rađanju djece, stoga osobe koje nisu sposobne na ljudski način izvršiti bračni čin po sebi prikladan za rađanje djece nisu sposobne ni za valjano sklapanje ženidbe. Spolna nemoć ili nemoć

gućnost bračnih drugova koja ih priječi izvršiti bračni čin jedna je od zapreka za sklapanje ženidbe. Rađanje djece složen je i jedinstven proces, u kojem treba razlikovati ljudsko djelo i djelo naravi. Ljudsko djelo bio bi intiman spolni čin, a samo začće i rađanje djece djelo je naravi koje ne ovisi o volji bračnih drugova (Uccello i Galliani, 2007, 164). Nemoć izvršenja spolnoga čina može biti: organska ili psihička, prethodna ili naknadna, trajna ili privremena, apsolutna ili relativna, sigurna ili dvojbeno (Chiappetta, 1996, 306–307). Zapreka za ženidbu postoji samo ako je spolna nemoć prethodna, trajna i sigurna.

Nedvojbeno je da se u parnicama vezanim uz spolnu nemoć zahtjeva sudjelovanje stručnjaka ginekologa ili urologa. Kada je riječ o spolnoj nemoći, vještačenje se može podijeliti na sljedeće faze: prepoznavanje postojanja impotencije; određivanje podrijetla, razvoja i njezine prirode; određivanje stupnja djelovanja, odnosno utjecaja na pojedinca i na bračni par; njezino datiranje u odnosu na vrijeme sklapanja ženidbe. U dijagnozi spolne nemoći zbog psihičkih smetnji u psihološkom ili psihijatrijskom vještačenju neophodno je otkriti prisutnost seksualnih poremećaja na razini spolnoga čina. Potrebno je znanstveno prepoznati genuzu psihičkoga poremećaja i dinamiku djelovanja, odnosno kako, zašto i koliko mentalni poremećaj utječe na seksualni poremećaj (Palmieri, 1946, 185–205).

3.2. Sudjelovanje stručnjaka u slučajevima predviđenim kan. 1095, br. 1–3

Kanon 1095, br. 1–3 naglašava psihičko zdravlje osobe i određuje da su nesposobne za sklapanje ženidbe osobe koje nisu dovoljno sposobne služiti se razumom, osobe koje boluju od teškoga manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima te osobe koje zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.

Ženidbena privola čin je volje, ali da bi se volja usmjerila ženidbi, nužno je da osoba poznaje objekt svojega odlučivanja, odnosno objekt ženidbene privole koji volji nudi čovjekov razum. Zato Zakonik naznačuje nesposobnosti i nedostatke u razumu i volji zbog kojih ženidbena privola može biti bez učinka (Blažević, 2004, 156; Škalabrin, 1995, 184).

Područje psihičkih anomalija posljednjih desetljeća bilo je predmetom studija kanonske pravne znanosti i crkvenoga sudstva. Na temelju novih znanstvenih spoznaja psihologije, psihijatrije i anatomije sve je očiglednije da mentalna zaostalost i ograničena sposobnost rasuđivanja mogu znatno utjecati na ženidbenu privolu te učiniti osobu naravno nesposobnom za valjano sklapanje ženidbe. Upravo je zbog tih razloga »sudac obvezan poslužiti se djelom stručnjaka u svim ženidbenim parnicama u kojima se optužuje nedostatak privole zbog psihičkih anomalija, kako god ih stručnjaci nazivali u konkretnom slučaju« (Zec, 2021, 174).

Prvi oblik nesposobnosti, propisan kanonom, obuhvaća osobe koje nisu u stanju služiti se razumom koji je neophodan ostvarenju voljna, odgovorna i slobodna ljudskoga čina. Pomanjkanje ili nedostatna uporaba razuma privolu čine nevaljanom. Drugi oblik naravne nesposobnosti odnosi se na umjerenost prosuđivanja. Posjedovanje potrebne sposobnosti za davanje i prihvaćanje ženidbene privole, osim uporabe razuma, od zaručnika traži i praktičnu sposobnost raz-

borita i kritička rasuđivanja, sposobnost zaključivanja o pravima i dužnostima s mogućnošću prosudbe i donošenja slobodnoga izbora ženidbe. Uzroci teškoga manjka prosuđivanja mogu biti različiti, a najčešće je riječ o psiho–afektivnoj nezrelosti. U slučajevima psiho–afektivne nezrelosti nastoji se utvrditi u kolikoj je mjeri »psihičko i afektivno stanje moglo utjecati na naravnu sposobnost za ženidbenu privolu. Ta se nezrelost analizira iz mnogih okolnosti u kojima je osoba živjela i razvijala se od djetinjstva, pa osobito osjetljivog doba puberteta, do rane mladosti, zatim kasnije mladosti i sve do trenutka sklapanja kanonske ženidbe« (Zec, 2013, 90–91). Treći oblik nesposobnosti odnosi se na osobe koje zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze. Obično je riječ o psihičkoj nezrelosti i poremećajima koji čine osobu nesposobnom za uravnoteženo ponašanje, uspostavljanje i održavanje bračnoga zajedništva.

Navedeni razlozi, koji čine osobu nesposobnom za sklapanje valjane ženidbe, najčešće se očituju po sklapanju ženidbe, pa ih je potrebno dokazati u sudskom postupku. Upravo u takvim slučajevima nužna je i neophodna pomoć stručnjaka liječnika, psihologa i psihijatara. Zadaća je stručnjaka pažljivo ispitati osobu, proučiti medicinsku dokumentaciju i svjedočenja iz kojih mogu doći do dostatnih elemenata za utvrđivanje stvarnoga psihičkoga stanja osobe u trenutku sklapanja ženidbe (Calcagni i Mei, 2002, 18).

4. Postupak provođenja procjene stručnjaka

Zakonik kanonskoga prava ne propisuje definiciju vještačenja. Neizravno kanon 1574 određuje da se ono sastoji od stručno–znanstvene procjene, provedene sukladno pravilima struke i znanosti da bi se dokazala neka činjenica, njezini uzroci, narav i učinci koje nije moguće provjeriti ili procijeniti primjenom općega znanja ili percepcije (Martín de Agar, 1998, 189).

4.1. Obveza imenovanja sudskoga stručnjaka

Obveza suca tražiti mišljenje jednoga ili više stručnjaka određena je zakonom samo za parnice o spolnoj nemoći (CIC kan. 1084) i za parnice u kojima je riječ o nedostatku privole zbog duševne bolesti ili nesposobnosti (CIC kan. 1095, br. 1–3), kako je spomenuto. Vještačenje se može izostaviti samo ako se iz okolnosti očito vidi da bi bilo nekorisno, konkretno kada u spisima parnice postoji dokument ili svjedočanstvo koje svojim sadržajem i važnošću sucu pruža sasvim dovoljan dokaz. Drugi je slučaj »kada iz činjenica i okolnosti, koje su dokazane u postupku, s potpunom jasnoćom koja ne ostavlja nikakve dvojbe, izlazi na vidjelo nedostatak uporabe razuma, teški manjak prosuđivanja ili nesposobnost preuzimanja bitnih ženidbenih obveza (kan. 1095, br. 1–3)« (Zec, 2009, 176–177). U slučajevima u kojima je zakonom propisano, mišljenje stručnjaka se ne može izostaviti ni zbog sučeve osobne stručnosti i znanstvenoga poznavanja materije ni zbog svojevrsnoga odbijanja stranke podvrgavanju stručnoj procjeni. U slučaju odbijanja stranke, a u cilju procjene njezina objektivna stanja, sudac

treba zatražiti mišljenje stručnjaka samo na temelju spisa parnice. Prema tomu, mišljenje se može smatrati nepotrebnim i izostaviti samo ako postoji jasna medicinska dokumentacija ili kvalificirani svjedok koji može ponuditi dovoljan dokaz nesposobnosti stranke ili ako iz objektivnih i provjerenih okolnosti i činjenica, bez sumnje, proizlazi nesposobnost stranke ili ako se očito vidi da je to nekorisno (STSA, 1998, 619–622).

Kanon 1574 predviđa da se pomoć stručnjaka, osim u parnicama o nemoći ili nesposobnosti za sklapanje ženidbe, treba primijeniti i u ostalim parnicama, kada god se prema odredbi prava ili suca traži njihovo ispitivanje i mišljenje. Zadaća je suca imenovati stručnjake i informirati stranke, branitelja veze i samog stručnjaka o imenovanju (CIC kan. 1575; DC 204). Sudac odlukom određuje detalje koje stručnjak mora obraditi, vrijeme obavljanja ispitivanja i podnošenja sudskoga mišljenja, pazeći da parnica ne trpi beskorisno odugovlačenje. Stručnjaku je potrebno staviti na raspolaganje parnične spise i isprave kako bi mogao ispravno izvršiti vještačenje (CIC kan. 1577; DC 207 §3).

Imenovanje sudskoga stručnjaka u parnici prepušteno je slobodnoj odluci suca, a sudac ih obično bira s popisa imenovanih pri crkvenom sudu. U ženidbenim parnicama mogu sudjelovati službeni stručnjaci koje imenuje sudac i privatni stručnjaci koje određuju same stranke u postupku, ali uključenje potonjih u postupak ženidbene parnice mora odobriti sudac (Zec, 2021, 182–183). Za stručnjake trebaju biti izabrane osobe koje se ističu sposobnošću, znanjem i stručnim iskustvom, religioznošću i poštenjem (DC 205 §1). Nakon preuzimanja službe, stručnjak ima jasno definirane pravne obveze: ispravno i vjerno izvršiti svoju zadaću, čuvati tajnu, sastaviti napismeno svoje stručno mišljenje (CIC kan. 1578 §1). Jasno je kako stručnjak zaprimljeni predmet treba obraditi osobno i ne može ga povjeriti drugoj osobi. Stručnjaci mogu, zbog opravdanoga razloga, biti odbijeni ili isključeni iz postupka zbog istih razloga zbog kojih se mogu isključiti ili odbiti svjedoci. Odluka o isključenju stručnjaka prepuštena je prosudbi suca. U parnicama navedenim u kan. 1095, br. 1–3 osobitu pozornost treba posvetiti da se za stručnjake izaberu osobe koje prijanjaju uz načela kršćanske antropologije (DC 205 §2).

4.2. *Dodatne odredbe*

Za razliku od važećega Zakonika, uputa *Dostojanstvo ženidbe* donosi detaljne odredbe o tematici koja treba biti zastupljena u pitanjima koje sudac postavlja stručnjaku, vodeći računa o svakom pojedinom slučaju: »§1. U parnicama o nesposobnosti, prema kan. 1095, br. 1–3 neka sudac ne propusti upitati stručnjaka je li jedna ili su obje stranke u vrijeme sklapanja ženidbe bolovale od nekoga posebna trajnog ili prolaznog poremećaja; koja je bila njegova težina; kad, zbog kojih uzroka i u kojim okolnostima je nastao i očitovao se. §2. Poglavitito: 1° u parnicama zbog manjka uporabe razuma neka upita je li poremećaj u trenutku slavljenja ženidbe teško poremetio uporabu razuma; s kojim intenzitetom i preko kojih pokazatelja se očitovao; 2° u parnicama zbog manjka prosuđivanja neka upita kakav je utjecaj poremećaj imao na kritičku sposobnost i sposobnost odabira kod donošenja važnih odluka, posebno što se tiče slobodna izbora život-

nog staleža; 3° najposlije, u parnicama zbog nesposobnosti za preuzimanje bitnih ženidbenih obveza neka upita kakva je narav i težina psihičkog razloga koji je kod stranke izazvao ne samo veliku teškoću nego i nesposobnost za izvršavanje zadaća koje pripadaju životnim obvezama« (DC 209).

Treći paragraf istoga članka određuje da stručnjak u svojem vještačenju treba odgovoriti, prema načelima vlastite struke i znanosti, na pojedine točke koje je sudac odredio svojom odlukom, pazeći da ne prijede granice svoje zadaće (CIC kann. 1577 §1, 1574).

Ako bi stručnjak u svojem radu došao u situaciju odbijanja suradnje stranke koja treba biti stručno ispitana, odnosno ako je vidljivo da stranka ne pristaje na isto, stručnjak može formulirati vlastito stručno mišljenje samo na temelju spisa parnice (Zec, 2021, 180–181). Potrebno je naglasiti da, i kod stručnoga ispitivanja koje je uključivalo neposredno ispitivanje stranke i kod davanja mišljenja na temelju spisa, ono se uvijek mora temeljiti na prethodnom i temeljitom proučavanju parničnih spisa kako bi se utvrdilo ima li u izjavama stranaka i svjedoka činjenica koje bi ukazivale na prisutnost eventualnih psihičkih smetnji prisutnih u vremenskom periodu koje je prethodilo vjenčanju. U mišljenju nakon provedena ispitivanja stručnjak može i treba napraviti kritičku analizu činjenica koja će pomoći otkrivanju simptoma koji bi ukazivali na eventualne smetnje.

Stručnjaci u svojim mišljenjima moraju jasno naznačiti kojim su ispravama ili na koje druge prikladne načine obavili povjerenu zadaću i, osobito, na kojim razlozima temelje i koliko su sigurni zaključci koje donose (DC 210 §2). Zaključke treba formulirati jasnim jezikom, razumljivim i osobama koje nisu stručne u psihologiji ili psihijatriji. Mišljenje stručnjaka treba biti usmjereno konkretnomu slučaju, izbjegavajući apstrakciju ili ograničavanje opisa abnormalnih simptoma. Više od opisa simptoma koji se odnose na određenu dijagnozu mogućega poremećaja, potrebno je razjasniti kakvo je bilo psihičko stanje stranke u trenutku sklapanja braka: navesti jesu li abnormalnost ponašanja ili simptomi, koji proi- zlaze iz spisa parnice, opravdanje u postojanju određenoga poremećaja. S druge strane, stručnjak ne treba formulirati pravne zaključke, odnosno izravno se izjašnjavati o valjanosti braka ili o bračnoj sposobnosti, budući da je na sucu da zaprimljene rezultate prevede u kanonske kategorije (Zec, 2021, 184–186).

Kanonske odredbe reguliraju i situaciju kada je u istom postupku imenovano više stručnjaka, a čije je imenovanje prepušteno procijeni suca. U tom slučaju svaki stručnjak treba dostaviti svoje mišljenje neovisno o drugima, osim ako sudac odredi da se sastavi jedno mišljenje u kojem je potrebno pribilježiti eventualne razlike u mišljenjima stručnjaka (CIC kan. 1578 §1; DC 210 §1).

5. Procjena vještačenja

U parnicama proglašenja ništavosti ženidbe u procjeni sposobnosti stranke za sklapanje ženidbe, zadaća je stručnjaka protumačiti narav, vrstu i stupanj psihičke bolesti, te prikazati kako je taj psihički poremećaj utjecao na sposobnost osobe da izgovori ili primi valjanu privolu. Bitno je naglasiti da, kada je riječ o

problematici vezanoj uz kanon 1095, br. 1–3 treba voditi računa o realnoj razlici između poteškoće i nesposobnosti. Naime, temeljno je načelo u kanonskom pravu da isključivo nesposobnost uzrokovana teškim psihičkim anomalijama može biti uzrokom nevaljanosti ženidbe (Ivan Pavao II., 1988, 1182).

Potrebno je naglasiti da u kanonskom postupku mišljenje stručnjaka nije odlučujuće, nego je samo jedan od dokaza. Naime, sudac je apsolutno samostalan i u potpunosti mu pripada diskrecijsko pravo kritičkoga vrednovanja sudskoga mišljenja stručnjaka psihologa ili psihijatra. Istaknuto je kako stručnjak treba poštivati načela kršćanske antropologije,¹ kako bi njegov sud o psihičkom stanju osobe, odnosno o njezinoj sposobnosti u odnosu na ženidbenu privolu, bio što cjelovitiji. U svakom slučaju, kakvu god definiciju dale psihološke i psihijatrijske znanosti, ona se uvijek mora provjeravati u svjetlu načela kršćanske antropologije, koja su u osnovi kanonske znanosti (Ivan Pavao II., 1988, 1180).

Vrlo je bitno da odnos i suradnja stručnjaka i suca bude kvalitetna, uz obostrano poštivanje različitih metodologija, zadaća i kompetencija. Crkveni sudac mišljenje stručnjaka treba kritički vrednovati, uz pomno uvažavanje ostalih okolnosti parnice, a u presudi iznijeti razloge uslijed kojih je zaključke stručnjaka prihvatio ili odbacio (CIC kan. 1579 §2; DC 212 §2).

Cilj stručne procjene traženje je istine, a zadaća tumačenja pravnih činjenica pripada mjerodavnosti suca. Mišljenje stručnjaka dokaz je kojim se, primjenjujući znanstvene i stručne spoznaje i umijeća stručnjaka, utvrđuje postojanje određene činjenice, njezinih uzroka, njezine prave naravi, važnosti i učinaka, a za koji nije dovoljno opće znanje. Sudac treba svojom odlukom jasno odrediti točke koje stručnjak mora obraditi. Za kvalitetno mišljenje stručnjaka veliku važnost ima ozbiljnost i stručnost kojom sudac vodi cijelu istragu, budući da stručnjaku trebaju biti dostupni parnični spisi, koji mu moraju osigurati brojne, važne i pouzdane elemente.

U kanonskom pravu na poseban je način stavljen naglasak na potrebu jasnoga razlikovanja specifičnih uloga i zadaća suca i stručnjaka.² Međutim, treba naglasiti kako je potrebno barem minimalno recipročno znanje. Sudac treba općenito poznavati psihopatologiju, a stručnjak bi trebao poznavati što Crkva uči o ženidbi, odnosno što u kanonskom pravu znači nesposobnost za privolu (Zuanazzi, 1993, 161–167). Na takav se način može uspostaviti kvalitetna suradnja suca i stručnjaka, uz poštivanje različitih područja djelovanja, ali i uz mogućnost boljšega shvaćanja, jer bi mišljenje stručnjaka pomoglo sucu da pojmove iz područja

1 »Cjelovita je kršćanska antropologija s jedne strane obogaćena doprinosima i znanstvenim dostignućima psihologije i psihijatrije, ali s druge strane promatra ljudsku osobu u svim njezinim dimenzijama: zemaljskoj i vječnoj, naravnoj i nadnaravnoj. Prema takvoj cjelovitoj viziji, čovjek je iznutra ranjen grijehom, ali je ujedno otkupljen Kristovom žrtvom. Čovjek dakle ne ostaje samo unutar granica svoje naravi nego u sebi ima sposobnost autotranscendencije i otvaranja nadnaravnome. U tom kontekstu treba promatrati i njegov psihički život, zdravlje i bolest, zrelost i nezrelost« (Zec, 2008, 671).

2 »Zato je važno da se dode do zajedničkih kriterija i načela kojih se složno moraju pridržavati i suci i stručnjaci. Potrebno je poštivati vlastite i specifične kompetencije i jednih i drugih jer su im različite zadaće i uloga« (Zec, 2008, 675; usp. Grocholewski, 1987).

psihologije pretoči u pravne kategorije (Martín de Agar, 1998, 192; Zec, 2008, 676; Grocholewski, 1987; Stankiewicz, 1994, 363).

Bitno je od početka znati dijele li ili ne sudac i vještak kršćansku viziju čovjeka. Treba pohvaliti praksu nekih stručnjaka, koji u svojim izvješćima jasno naznačuju školu kojoj pripadaju ili psihijatrijski smjer, a to je vrlo važno sucu za vrednovanje mišljenja. Bilo bi potrebno da stručnjak svoje mišljenje pojasni jednostavnim svakodnevnim rječnikom (Martín de Agar 1998, 192). Naravno, to ne znači izostaviti stručnu dijagnozu, ali baš polazeći od nje stručnjak može pokušati opisati jednostavnim jezikom bit, težinu, vrijeme nastanka, posljedice poremećaja i njegov utjecaj na bračni život. Pritom je vrlo važna odredba koja daje mogućnost sucu »pozvati stručnjaka da dade dalja tumačenja za koja se čini da su potrebna« (CIC kan. 1578 §3). Sudac je slobodan u procjeni vještačenja i nije obavezan slijediti mišljenje stručnjaka koja zalaze u pravno područje, ali ima obvezu pomno razmotriti zaključke stručnjaka zajedno s ostalim okolnostima parnice (CIC kan. 1579 §1), kako bi utvrdio postoji li između njih slaganje ili je ishod procjene stručnjaka, iako znanstven na svojem području, u suprotnosti s ostalim okolnostima parnice (Martín de Agar, 1998, 192). Potrebno je naglasiti da sudac ne smije pasivno uzimati rezultate procjene i na njima nekritički temeljiti argumente za presudu.

Jednako tako, nije dovoljno zadržati se samo na moralnosti i religioznosti stručnjaka, odnosno na profesionalnoj sposobnosti. Mišljenje samo po sebi zahtijeva procjenu u skladu s antropološkim i metodološkim kriterijem koji od stručnjaka traži da objasne metodu i kriterije korištene u vještačenju, razloge na kojima temelje zaključke, sigurnost zaključaka te činjeničnom metodom kojom se podsjeća kako sudac mora pažljivo procijeniti zaključke vještaka i ostale okolnosti parnice. Zapravo, naglašava se potreba utemeljenja vještačenja na činjenicama, a ne na nedokazanim pretpostavkama, znanstveno ispravna argumentacija i primjena načela koja ne poriču duhovnu dimenziju i slobodu osoba.

Činjenično znanje, odnosno kriterij sastoji se u provjeri temelji li se mišljenje na jasnim i dokazanim činjenicama prisutnim u spisima. Stručna procjena koja uzima u obzir samo određene elemente istražne faze povoljne za hipotezu stručnjaka, ne uzimajući u obzir druge okolnosti, nije prihvatljiva. Potrebno je istaknuti kako samo nepremostiva proturječja između činjenica koje su se pojavile tijekom procjene i činjenica utvrđenih u spisima parnice opravdavaju ne prihvaćanje mišljenja. Sudska praksa Rimske rote, u procjeni mišljenja, naglašava taj kriterij, insistirajući na razlikovanju onoga što sigurno proizlazi iz sudskoga postupka i puke hipoteze koju iznosi stručnjak. Stoga, čak i ako stručnjak smatra da je osoba bila nezrela u vrijeme sklapanja braka, a druge činjenice to ne potvrđuju, zaključak stručnjaka ne može biti relevantan za suca i ostaje na razini hipoteze.³ Ako se, pak, zaključci stručnjaka temelje na činjenicama iz spisa, oni se mogu prihvatiti.⁴

3 Vidljivo jasno iz presuda: coram Boccafola, 20.1.2005., u RRDEC. XCLVII, 42, br. 17–18; coram Yaacoub, 25.10.2006., u RRDEC. XCLVIII, 301, br. 21; coram Yacoub, 4.7.2005., u RRDEC. XCLVII, 388, br. 9.

4 Usp. coram Ferreira Pena, 27.4.2005, u RRDEC. XCLVII, 199, br.11; coram Boccafola, 20.10.2005., u RRDEC. XCLVII, 543, br. 17; coram Monier, 2.12.2005., u RRDEC. XCLVIII, 607, br. 19.

Na antropološki kriterij izričito podsjeća uputa *Dostojanstvo ženidbe*, koja zahtijeva odabir stručnjaka »koji prijanaju uz načela kršćanske antropologije« (DC 205 §2). Međutim, valja istaknuti da se ne traži privrženost određenoj antropološkoj školi ili struji, nego da se ne proturječi bitnim načelima objave. Zapravo, dopušta se suradnja stručnjaka s antropološkim pristupom koji je barem pomirljiv, dakle, nije u suprotnosti s načelima kršćanske vizije ljudske osobe i bračne zajednice (Izzi, 2007, 793).

Metodološki kriterij sastoji se u analizi stručnoga mišljenja vještaka, u skladu s vlastitim kompetencijama i na temelju znanstvenih i stručnih spoznaja, kako bi se utvrdio odnos između činjenica dobivenih tijekom postupka i psiholoških posljedica utvrđenih tijekom procjene stručnjaka. »Premda je stručnjak samostalan u obavljanju svoje specifične zadaće, sudac prema stručnjaku ima obveze i prava. Obveze se odnose na to da se stručnjaku omogući nesmetano vršenje ispitivanja, i da mu se za to stavi na raspolaganje parnične spise i druge isprave i pomagala koja mu mogu zatrebati da ispravno i vjerno izvrši svoju zadaću« (Zec, 2021, 180). Navedeno zahtijeva primjenu ispravne metodologije, analizu dinamičkih procesa prisutnih u osobi, logično i argumentirano vođenje vještačenja. Stručna analiza dinamičkih procesa prisutnih u osobi pokazuje njihovo uzajamno djelovanje na sposobnost osobe, kako na razini donošenja odluka tako i na djelatnoj razini. Stručna procjena nije od pomoći sudcu ako ne ulazi u analizu strukture ličnosti, ne evidentira posljedice psihičkih poremećaja u sposobnosti odlučivanja ili ne ističe razliku između navodne psihičke smetnje i njezinih učinaka, ili ako nije u skladu s činjenicama koje proizlaze iz tijeka parnice.⁵

Zaključak stručnjaka treba biti logičan i razumljiv kao posljedica argumentiranoga slijeda procjene. Potrebno je napomenuti kako neki stručni zaključci mogu biti neprihvatljivi na kanonskoj razini, a drugi, prisutni u istom mišljenju, mogu biti korisni i prihvatljivi. Stoga je moguće djelomično prihvaćanje ili neprihvaćanje mišljenja stručnjaka, polazeći od njihove utemeljenosti i predložene argumentacije, ne isključujući mogućnost traženja novoga mišljenja.⁶

Naravno da postoji niz poteškoća vezanih uz provođenje stručnoga mišljenja, posebno kada je riječ o dokazivanju nesposobnosti za ženidbu. U stručnom mišljenju stručnjak treba prosuditi postojanje konkretne nesposobnosti u vremenu sklapanja ženidbe, ali i o sadašnjem stanju stranke. Stručno mišljenje treba se odnositi na vrijeme sklapanja ženidbe. U tom je slučaju neophodno pitati se koje se pravno značenje može dati psihičkoj bolesti u trenutku sklapanja ženidbe. Potrebno je utvrditi stvarni utjecaj psihičkih smetnji na davanje i primanje ženidbene privole (Stankiewicz, 1993, 263–287).

Jasno je kako postoje poteškoće u davanju sigurnih odgovora pri psihološkoj procjeni osobe, a još više kada je zahtjev za procjenu retroaktivan. Zbog toga se preporučuje da u slučaju ne postojanja objektivnih dokaza određene težine,

5 Usp. coram Defilippi, 26.7.2005, u RRDEC. XCLVII, 470–473, br. 15–16.

6 Usp. coram Ciani, 26.10.2005, u RRDEC. XCLVII, 566–567, br. 16; coram Boccafola, 14.4.2005, u RRDEC. XCLVII, 188–189, br. 14–17.

stručnjak treba biti iskren i ponizan te u tom slučaju u svojem izvješću dati upute, sugestije i pretpostavke. Stručnjak treba slijediti klasične putove koje određuje pravno–medicinska metodologija, a kojoj je jedini cilj otkrivanje istine.

Zaključak

Poteškoće u davanju sigurnih odgovora i stručnih mišljenja u postupku psihološke procjene osobe objektivno uvijek postoje, napose kada je zahtjev procjene retroaktivan. Možemo kazati kako je korektan i kvalitetan odnos suca i stručnjaka vrlo bitan za konačan ishod ženidbene parnice. Mišljenje stručnjaka kao dokazno sredstvo mora služiti ne samo u dijagnozi psihičkih anomalija, nego sucu osigurati elemente dostatne za pravnu procjenu i konačnu presudu. Potrebno je naglasiti, a što potvrđuje i sudska praksa Rimske rote, da je sudac posve samostalan i u potpunosti mu pripada diskrecijsko pravo kritičkoga vrednovanja mišljenja stručnjaka.

Psiholog ili psihijatar, u svojstvu sudskoga vještaka, treba biti sposoban prepoznati poremećaje psihičke naravi, procijeniti jesu li oni postojali i prije sklapanja ženidbe, iznijeti mišljenje o psiho–afektivnoj (ne)zrelosti osobe te stupnju njezine unutarnje slobode u trenutku davanja bračne privole. Psihološko stanje osobe ključno je za osiguravanje istine, odnosno stjecanja ispravne moralne sigurnosti valjanosti ženidbe.

Stručno mišljenje, u kontekstu ovoga rada, potencira stručnost s područja psihologije ili psihijatrije. Upravo zato crkveni sudovi temeljito procjenjuju kojim stručnjacima izričito povjeravaju mandat za tu zahtjevnu zadaću.

Literatura

- Agostini, Susanna; Eramo, Alessandro; Feola, Alessandro; Marsella Luigi Tonino (2009). Il perito nei processi canonistici di nullità matrimoniale. *La Stampa Medica Europea*, 29(1), 53–59.
- Alvarez–Menendez, Severinus (1948). De medicinae legalis iuxta I. C. Codicem necessitate. *Angelicum*, 25(3), 224–248.
- Blažević, Velimir (2004). *Ženidbeno pravo Katoličke crkve: Pravno–pastoralni priručnik*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Calcagni, Colomba; Mei, Enrico (2002). *Medicina legale canonistica*. Milano: Giuffrè.
- Čavar, Klara (2013). Nastanak, definicija i svrha kanonske pravne medicine. U: Josip Šalković (ur.), *Kanonsko pravo i medicina* (str. 29–50). Zagreb: Glas Koncila.
- Chiappetta, Luigi (1996). *Il Codice di diritto canonico: Commento giuridico–pastorale*. Roma: EDB.
- CIC 1917. *Codex Iuris Canonici 1917*. U: *Codex Iuris Canonici fontium annotatione auctus MDCCCXVII: Kodeks kanonskog prava s izvorima 1917.: Ureden po odredbi sv. oca pape Pija X., proglašen po nalogu pape Benedikta XV*. Zagreb: Glas Koncila, 2007.
- CIC. *Codex Iuris Canonici*. Ivan Pavao II., *Zakonik kanonskoga prava*. Zagreb: Glas Koncila, 1996. ŠUnutartekstna citatnica primjer: (CIC kan. 1540 §2)Ć

- DC. *Dignitas connubii*. U: Papinsko vijeće za zakonske tekstove, *Dostojanstvo ženidbe: Uputa koju treba održavati na biskupijskim i međubiskupijskim sudovima u vodenju parnica ništavnosti ženidbe*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2010.
- Grocholewski, Zenon (1987). Il giudice ecclesiastico di fronte alle perizie neuropsichiatriche e psicologiche: Considerazioni sul recente discorso del Santo Padre alla Rota Romana. *Apollinaris*, 60, 183–203.
- Ivan Pavao II. (1988). Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineunte. *Acta Apostolicae Sedis*, 80, 1178–1185.
- Izzi, Claudia (2007). Personalismo cristiano e perizia psichica alla luce della recente Istruzione Dignitas Connubii. *Apollinaris* 3–4(80), 775–802.
- Martin de Agar, Jose Tomás (1998). Giudice e perito a colloquio. U: Associazione canonistica italiana (ur.), *L'incapacità di assumere gli oneri essenziali del matrimonio* (str. 187–196). Città del Vaticano.
- Palmieri, Vincenzo Mario (1946). *Medicina legale canonistica*. Città di Castello: Dott. Luigi Macri.
- Škalabrin, Nikola (1995). *Ženidba: Pravno–pastoralni priručnik*. Đakovo: Teologija u Đakovu.
- Stankiewicz, Antoni (1993). La valutazione delle perizie nelle cause matrimoniali per incapacità psichica. *Monitor Ecclesiasticus*, 1–2, 263–287.
- Stankiewicz, Antoni (1994). La convertibilità delle conclusioni peritali nelle categorie canoniche. *Monitor Ecclesiasticus*, 3, 353–384.
- STSA (1998). Supremo Tribunale della Signatura Apostolica, Quaesitum de usu periti in causis nullitatis matrimonii. *Periodica de re canonica*, 87, 613–622.
- Uccello, Alessandra; Galliani, Giulio (2007). La coppia coniugale nella medicina canonistica: impotentia (can. 1084). U: Cristiano Barbieri (ur.), *La coppia coniugale: Attualità e prospettive in medicina canonistica* (str. 155–188). Città del Vaticano.
- Zec, Slavko (2008). Ženidbena privola i psihički život osobe: Psihološko–kanonska analiza ženidbene privole. *Bogoslovska smotra*, 78(3), 651–680.
- Zec, Slavko (2009). Sudska mišljenja stručnjaka u kan. 1095. U: Josip Šalković (ur.), *Ništavnost ženidbe: procesne i supstantivne teme* (str. 171–196). Zagreb: Glas Koncila.
- Zec, Slavko (2013). Psiho–afektivna nezrelost i kanonska ženidba (kan. 1095, br. 2–3). U: Josip Šalković (ur.), *Kanonsko pravo i medicina: Izabrana pitanja* (str. 85–107). Zagreb: Glas Koncila.
- Zec, Slavko (2021). Stručnjaci i stručna mišljenja: specifično dokazno sredstvo. U: Lucija Boljat (ur.), *Dokaz o ništavnosti ženidbe* (str. 165–189). Zagreb: Glas Koncila.
- Zuanazzi, Ilaria (1993). Il rapporto tra giudice e perito secondo la giurisprudenza della Rota Romana. *Il diritto ecclesiastico*, 1(104), 144–185.

The role of psychological and psychiatric experts in matrimonial annulment proceedings

Klara Čavar*, Marija Džinić**

Summary

In proceedings for the declaration of nullity of marriage, court-appointed psychiatric or psychological experts assist in determining the validity of the marriage. Their task is to assess whether, at the time of the wedding, one or both spouses were incapable of giving valid consent due to psychological disorders that impaired full awareness, freedom, or the capacity to assume marital obligations, and to conduct psychodiagnostic tests in order to establish whether a pre-existing pathology undermined the validity of consent. The final decision is made by the judge. The first indications of expert testimony in matrimonial disputes are related to the impediment of impotence, the proof of which was initially based on a simple oath, while later the examination of the female person for the purpose of determining virginity was included in the practice. Pope Gregory IX (1227–1241) in his Decretals determined that investigations into virginity should be carried out by experts, honest and professional, and that any assertions and oaths of the parties should be considered ineffective and useless if the physical condition of the woman proves the contrary. The Code of Canon Law does not provide a definition of expertise. Indirectly, can. 1574 determines that it consists of a professional–scientific assessment, carried out in accordance with the rules of the profession and science in order to prove a fact, its causes, nature and effects that cannot be verified or assessed by the application of general knowledge or perception. The obligation of the judge to request the expertise of one or more experts is determined by law only for lawsuits on sexual impotence (can. 1084) and for lawsuits in which the lack of consent due to mental illness or incapacity is at issue (can. 1095, n. 1–3).

Keywords: nullity of marriage; psychologist; psychiatrist; ecclesiastical court; expert evaluation; can. 1095, n. 1–3

* Klara Čavar, Ph.D., Associate Professor, Department of Theological and Catechetical Studies, University of Zadar. Address: Ul. Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Croatia.

E-mail: kcavar@unizd.hr

** Marija Džinić, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: m.dzinic@ffrz.unizg.hr